

**ОТ „ДЛЪЖНОСТТА НА МОЛБАТА“ ДО „ПРАВОТО
НА БОРБАТА“, ИЛИ ЗА МЯСТОТО НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
ВЪВ ВЪЗРОЖДЕНСКИЯ ПЛОВДИВ**

Мариана Куришумова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**FROM ‘DUTY OF THE REQUEST’ TO ‘THE RIGHT TO FIGHT’
OR ON THE PLACE OF BULGARIAN LANGUAGE IN THE
REVIVAL OF PLOVDIV**

Mariana Kurshumova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The subject of the current investigation is Bulgarian society in the multi-ethnic environment of Plovdiv during the 1820^s – 1870^s. On this basis there have been analysed the contacts and relationships between the three main language formations – Bulgarian, Greek, and Turkish. The specific nature of their occurrence accounts for their differentiation in certain stages. I have also examined the factors that explain the late integration of Plovdiv within the nationwide educational, cultural and religious movements.

Key words: Plovdiv during the Revival period, history of Bulgarian language, national forming

Целта на настоящото изследване е да се представи и анализира при(от)съствието на българския език в макроструктурата на Пловдив в периода 20-те – 70-те години на XIX в. За отграничаването на известна етапност в наблюдаваните процеси сме използвали сполучливо намерените обобщаващи названия, дадени от Ив. Ев. Гешов (Гешов 1928: 6), съвременник на случващото се през част от този отрязък време в Пловдив. И макар неговите думи да се отнасят за пловдивските българи и трансформацията в тяхната дейност срещу гръцкия духовен (църковен) хомот, те събират като във фокус спецификата и на езиковите развойни процеси, осъществени в града. Тази взаимовръзка не е неочаквана, тъй като езиковото развитие е резултат на обществе-

ното, а именно в сложната картина на пловдивското възрожденско общество се крие и ключът към интересуващите ни езикови прояви.

Първия етап, който включва времевия отрязък до 50-те години на XIX в., поради поведението на българското общество и от негова гледна точка условно наричаме „длъжността на молбата“, тъй като неговата отличителна характеристика е „мирната споделеност“ в живота на мултиетническия град, разбираана не само като териториално присъствие, а и като съвместяване на вяра, култура и език¹. Тя намира своето проявление и в постъпателните действия на българския възрожденски елит за национално осъзнаване и организиране.

Обществено-икономическа и демографска рамка

Посочената характеристика на етапа има своята предопределяща я първооснова. В обществено-икономически план това е историческото време за важни промени в стопанското, политическото, демографското и социалното развитие на Пловдив. Тогава се осъществява стопанското възмогане на града. Политическата предпоставка за тези процеси може да бъде разпозната в започналите реформи в Османската империя, резултатът от които е окончателното налагане на Пловдив като първостепенен стопански център. Периодът от 1839 г. до Руско-турската война от 1877 – 1878 г. за Османската империя е епохата на Танзимата, т.е. реформите, част от които дават на подвластните народи известни права и възможности за собственото им културно и духовно организиране, други целят модернизация в общополитически план.²

Демографските данни сочат, че процесът на побългаряването на града в този период е вече в пълен ход. Бързо се увеличават по брой предградията, населени изключително с българи от околните селища. Посочената икономическа, обществена и демографска рамка на пловдивското градско общество предопределя сложната картина на неговия социален и културен живот. Наследената мултиетническа среда способства за изграждането на локален колектив, в който собствена културна роля имат определящите три основни етноса – турци, гърци и българи. Взаимоотношенията помежду им в полето на културната ко-

---

¹ С това наше твърдение не игнорираме, нито омаловажаваме многобройните издевателства от страна на държавното управление върху поробените етноси в града, както и разрушителните разбойнически нападения над него.

² За правомерността при анализирането на българските възрожденски процеси да се отчита общоимперският (османски) и балканският контекст – виж публикациите на Ал. Везенков, Р. Даскалов, Н. Поппетров, включени в „Балканският XIX век. Други прочити“, 2006 г.

муникация задават балканския контекст, в който се очертават типологичните белези на културно-историческата и езиковата ситуация в Пловдив, определят спецификата в осъществяването на националната програма за духовна обнова на българите и мястото на българския език в нея, задават перспективите относно действията на пловдивската интелигенция за реализирането на националноезиковата програма.

Българско-турски езикови контакти

В обществено-исторически план за дълго време Пловдив е виждан като турски град и макар през XVIII в. да се променя тази представа, присъствието на турския езиков и културен елемент е неразделна част от обществения му облик.

Обществената и социалната структура на града благоприятства осъществяването на икономически и културни контакти между неговите жители, поради което местата (дюкяни и занаятчийници, кафенета, пазари, ханове, панаири) и ситуацията за използването на говоримия турски език от българския езиков колектив (колоквиални контакти между двата етноса на битова основа) са били естественият канал за неговото присъствие. Резултатът е българско-турски билингвизъм без диглосия, като турският език не получава висока престижност. Говоримият турски език е използван като комуникативно средство и при устни контакти в административната сфера.

Навлизането на турския език има и втори канал – институционален или официален, което се осъществява в писмените контакти с турската администрация. Владееенето и ползването на османотурския в подобни комуникативни ситуации е било задължително, в рамките на тази проява на принудителен билингвизъм съществува безспорна диглосия, като обслужващият престижните държавни сфери османотурски език е с висок престижен статут. Че турското училище е част от културния облик на възрожденския Пловдив, ни убеждават приведените факти от Васил К. Пеев за разпространението им непосредствено преди Освобождението: посочени са 8 училища в различните махали и 6 духовни училища (Пеев 2011 [1941]: 265 – 266). Към това можем да прибавим впечатленията на турския географ и историк Евлия Челеби, който посочва съществуването на турски училища при почти всяка джамия (по негови данни 70 на брой).

Мястото и ролята на турския език в българската общност произтичат от особеностите на имперското управление. Липсата на централизирана езикова политика по отношение на поробените етноси, изразяваща се в отсъствието на властова опека върху образованието им

или на езикова унификация чрез официални административно-правни актове, дава основание на изследователите да посочат „пасивната езикова политика“ от страна на Високата порта като основен типологичен признак на новобългарския книжовен език в периода на неговото формиране (Вачкова 2008: 214). Този специфичен и важен обществен-исторически факт предопределя отсъствието на турския език като основно средство за българския етнос в неговата културна комуникация. Статусът на турския език сред българския езиков колектив не е постоянна величина и във времето търпи някои промени.

Най-важният резултат от присъствието на българо-турското двуезичие безспорно е навлизането на турския език в социалната комуникация на българския езиков колектив като алтернативна езикова практика, определяна по-скоро като ситуативно превключване, без да оказва влияние върху дълбинните структури на неговия културен живот.

Българско-гръцки езикови контакти

Присъствието на „мирната споделеност“ с/в пловдивския гръцки свят се обуславя от няколко фактора. **На първо място**, тя притежава социално-икономическа предопределеност и реализация. Българското общество в града все още няма оформен икономически елит, който да застане в позицията на водач за своя етнос. На практика неговите представители участват съвместно с гърците в техните стопански сдружения в лицето на еснафите и в търговските фирми. Това най-ясно личи в най-главния и определящ икономическата структура на града – абаджийския еснаф. В своето изследване върху неговата Кондика³ Ел. Флорева посочва, че в нейния антропонимичен репертоар през ХІХ в. са включени 1657 мъжки имена, от които могат да се отделят 690, чиито носители са българи, 907 църковнокалендарни (в която група са скрити възможни български представители) и само 26 гръцки народни. Тя отбелязва и интересния факт, че сред по-нисшия в професионално отношение състав на еснафа броят на българските имена е по-голям. Обобщената статистика показва около 50% присъствие на българите, без да са включени църковнокалендарните имена (Флорева 1972: 146).

Данните от Кондиката посочват и пътя, по който се оформя гъркоманският пласт в структурата на българското градско общество. Замогналите се икономически занаятчии или търговци българи, доби-

---

³ Кондиката на Пловдивския абаджийски еснаф представлява летописен дневник, който отразява всички факти, свързани с икономическия, организационния и обществения живот на еснафа от 1685 до 1870 г.

ли достъп в общественения живот, погърчват имената си, за да изтъкнат своята общност с по-високо културната езикова и обществена сфера на гърцизма. В нея с гръцки имена, получени по линия на женитбата или кумството, са отбелязани чираци, калфи и майстори, дошли от чисто български селища на Южна и Северна България. Процесът на погърчване е налице и в търговската сфера, където българските представители са с гръцки имена, говорят гръцки език и се представят в чужбина като гърци. Резултатът от тези процеси е, по думите на Н. Генчев, създаването на социално стабилния, но национално неизбистрен още пласт на дребната и средната търговско-промишлена буржоазия, на която ѝ предстои да преживее дълга и противоречива еволюция (Генчев 1981: 37, 38).

Икономическата обвързаност на българското общество с гръцкото оставя отпечатък върху културните и езиковите избори, които правят българите. Основният резултат се изразява в задължителното ползване на гръцкия език като средство за приобщаването им към гръцкия свят и споделяне на всички привилегии, които този акт носи.

За това как навлиза гръцкият език сред пловдивското българско общество, разбираме от спомените на участници и свидетели на тези времена. Очертани са три социални слоя, в които това се случва. За представянето на първата група, в която М. Маджаров вижда най-фанатизираните гърци в Пловдив, ще използваме собствените му думи: „Дошло някое младо момче от селата, слугувало няколко години при някой грък или погърчен българин, научило *пловдивския* гръцки език, показало се спестовно и работливо, господарят му бърза да го задоми, да го ожени за дъщеря си, да го направи съдружник и той става по грък от своя дядо. Децата му пък не искат и да знаят за своето произхождение. Те са вече *истински елини* (и в двата случая курсивът е от автора – бел. М. К.)“ (Маджаров 2004: 108). Втората група включва българите, дошли в големия град, за да учат занаят. Третата група е може би най-разнолика и неединна. Тя включва замогналите се финансово представители на околните български селища, които виждат своето развитие в големия град като закономерна и задължителна крачка в живота си. Те оформят облика на българската буржоазия, за която използването на гръцкия език като *lingua franca* в градската комуникация е предопределено от икономическото статукво, но при някои той става езикова доминанта в цялостното им битие. Тази група обаче няма единно и постоянно поведение.

Основна част от българско-гръцкия билингвизъм, осъществен в Пловдив, е обвързан със социалната структура на градското общество.

Присъствието на гръцкия език в българската комуникация е с висок престиж, той е езикът на икономическата грамотност, на знанието и просветата, на успеха. Общественото мнение, че за да си „прокопсал и учен човек“, трябва да говориш и пишеш правилно гръцки език, поддържа осъществяването на описаните езикови реализации. Дали в тази проява може да търсим и следването на някаква мода, е трудно да се каже. Сигурно е обаче друго – тези процеси са били възможни и поради непълноценността и непригодността на българския език да навлезе в различна сфера от битовата. Неговата маргиналност на този етап в съчетание с отсъствието на откроен икономически силен и самостоятелен български елит в града през първата половина на XIX в. предопределят пожелаването и приемането на гръцката езикова формация.

На второ място, „мирната споделеност“ засяга образователните хоризонти на българския етнос и се реализира в особен османски контекст – наличие на политическа зависимост и образователна независимост⁴.

От друга страна, налице е образователен вакуум по отношение на развита мрежа от български училища в града. Във времето, в което в останалата част от българската езикова територия светското образование на роден език се разраства, през 30-те години на XIX в. в Пловдив неговото отсъствие е реален факт. В рамките на това десетилетие негръцки настроената българска буржоазия засилва своята обществена активност в пет главни насоки: 1. проникване в обществените градски учреждения, 2. преориентация на дарителската ѝ дейност, 3. поемане на инициативата за възстановяване на старите български църкви, 4. присъединяване към започналото църковно движение, 5. *издигане на идеята* за българско училище в града.

Доминирането на стабилната и престижна гръцка образователна система е необезпокоявано и през следващото десетилетие. Нейното начало е още от 1770 г. и има характеристиките на така наречените „елино-гречески“ училища (повече за тях виж Николова 2006: 78, Димитров 1987: 33, 34). Поради високия авторитет на училището и посочените социални и културни предпоставки в града чак до 50-те години на XIX в. гръцките просветни центрове са единствената образователна институция, в която българските ученици са имали възможност да продължат обучението си.

Така образователният канал се оказва неперспективен за българското общество в Пловдив не само поради реализацията на експанзи-

⁴ Повече за политическите и образователните (не)зависимости в османския и европейския контекст виж Лилова 2003.

онистичната гръцка политика, а и като модел за бъдещото светско българско училище в града. От друга страна, факт е, че гръцката просвета се превръща в единствената възможност за приобщаване на българския елит към културата, морала и обществените норми на Новото време. Тя става катализатор на процеси, които целят националното отграничаване, като се търсят историческите опори на идентичността и се очертават перспективите за нейното изграждане.

Като краен резултат липсата на държавна опека върху образователната система, от една страна, и агресивната гръцка образователна политика, от друга, водят до забавеното изграждане на български образователни представителства в града. Така в края на 40-те години на XIX в. в Пловдив има само две български училища в предградията.

На **трето място**, „мирната споделеност“ владее и духовната (църковната) сфера от живота на двата православни етноса. И тук отново е налице, от една страна, политическа незаинтересованост на управляващата власт, за която верската принадлежност унифицира поробените етноси. От другата страна застава духовната политика на Цариградската патриаршия и нейните местни регионални йерархични звена, за които Пловдив е главен център за разпространение на елинизма в цяла Тракия. Историческите данни посочват, че за духовни водачи в Пловдив през епохата на турското владичество са назначавани само гърци. От края на XVIII в. към митрополията е изградена гръцка община, която участва активно в управлението на църковната градска институция, ръководи пряко образователното дело, урежда стопанските и личните дела на християните и служи като посредник между християнското население и турската администрация (Снегаров 1949: 179 – 182). Едва от началото на XIX в. в нея постепенно започват да се включват според социалното им положение и представители на новата българска буржоазия, като към средата на XIX в. в образуваното общо събрание тяхното присъствие е равностойно и предвещава започващите борби за надмощие между българи и гърци.

Мястото на гръцкия език в духовната „комуникация“ като единствен и задължителен езиков код блокира включването на българския език.

Можем да кажем, че на този етап мисленето на българите за себе си като за част от християнското православие в балканските земи е било достатъчно, макар и неперспективно. То е подкрепяно от общото християнско битие, липсва му обаче ореолът на гръцкото славно историческо минало, което заедно с гръцкия език е в основата на тяхната „мегали идея“, която цели елинизация на балканските християни и

най-вече на българите. Така в съчетанието „вѳра и език“ фактор за българската национална идентичност от по-голяма важност става езикът именно поради агресивната грѳцка политика по линия на езика в общата им духовната институция – църковното богослужение.

Резултатът от всички посочени процеси е наличието на грѳцки ориентирани българи във всички социални групи на пловдивското българско общество, явление, характерно и за другите смесени градове. Въпреки българския си произход те са с колебливо народностно съзнание. Тяхната най-важна отличителна черта е приемането на грѳцкия говорим език като основен езиков код и изтласкването на българския език в маргиналните сфери на градския живот.

Вторият етап, условно наречен „правото на борбата“, се заражда през 40-те години на XIX в., но истинското му проявление е през петото десетилетие, когато намира своята изява в няколко емблематични факта.

На първо място, той е белязан с реалното очертаване и отделяне от грѳцката опека на българския икономически елит. Излизането на българските търговци от взаимното сътрудничество и заемането на самостоятелни позиции в търговския свят на Балканите е решителната крачка, която бележи промененото стопанско статукво. Резултатът е промяна в статута на грѳцкия език като доминиращ „икономически“ език.

На второ място, острата конкуренция между грѳцкия и българския етнос достига своята кулминация, когато през 1850 г. молбата на пловдивския български елит за въвеждането на българския език в грѳцкото училище получава отказ. Това става начален момент за осъществяването на истинска образователна революция в града, чийто флагман е българската буржоазия. В своята дейност тя увлича българското население чрез идеята да се откриват български училища, в които обучението се води на роден език. Масовият стремеж за грамотяване на български език става нейна първостепенна грижа.

За да осъществи идеята си за „всенародно“ българско училище, пловдивската българска буржоазия търси контакт с Неофит Рилски, нейното желание е да го привлече като главен учител. И макар това да не се случва, нейните усилия намират своя най-важен резултат в изграждането на Пловдивското класно училище⁵ през 1850 г. и привличането и назначаването на Найдѳн Геров. Както посочва Н. Генчев, конфликтът с грѳцката духовна власт за разлика от другите български

⁵ Епархийското училище „Св. св. Кирил и Методий“ (училището е наричано още ‘главно’, ‘класно’, ‘средоточно’).

селища избухва не като атака срещу духовенството, а като „интелектуален сблъсък между два езика и две култури“ (Генчев 1981: 177), за правото да се създаде българско училище в града. Това подтиква пловдивските първенци към енергични действия срещу доминиращото още гръцко образование. Тяхна основна грижа става изваждането на младите българи от гръцките училища и привеждането им в свои, национални просветни огнища.

Тази борба е започната от пловдивската българска буржоазия и е осъществена от младата българска интелигенция в града. Успехът на Пловдивското класно училище разнася неговата слава и то става притегателен просветен център за цялата българска езикова територия. Този успех провокира владиката и върхушката около него към решителна борба за изгонването на Н. Геров и дори за закриване на училището. Отпорът на пловдивските българи за защита на придобитите права е белег за случващата се национална консолидация. Борческият дух в започналото състезание е видян от М. Маджаров така:

Те (гръците – бел. м. М. К.) се чувстваха заградени от едно българско море, което всеки ден ги заплашваше да ги залее и да ги унищожи. Оттук произхождаше будността и наежеността на двете страни. Когато една от народностите вземе връх, тя става по-толерантна и борбата отслабва. Меншенството гледа само да се запази; но когато и двете страни се чувстват заплашени, но същевременно ненадвити, борбата расте и взима агресивен характер (Маджаров 2004: 108).

Ярка демонстрация на българската национална идентичност е въведеното празнуване на славянските първоучители Кирил и Методий първоначално като тържество в Пловдивското класно училище, но много бързо наложил се общоучилищен празник в града.

Българските ученици от обект на образователната система бързо се превръщат в активен субект на процесите за национално самоопределение и организиране. Основна форма на тяхната духовна изява става ученическото дружество, което осъществява постигната способност за самоорганизация, като главната цел е с обединени усилия да се закупят нужните книги, за да се подпомогне самообразованието на всеки ученик. Пловдивското ученическо дружество „Напредък“ е основано през есента на 1871 г. То успява да постигне главната си цел – съставяне на богата библиотека. Както посочва Н. Жечев, към 1875 г. тя наброява не по-малко от 500 тома на български, руски и френски език (Жечев 1959: 291). За постигането на този резултат учениците търсят

и помощта на Н. Геров (тогава вече руски консул в града) за набавяне на така необходимите руски книги.

Неразделна част от ученическия културен свят става тяхното разисквателно дружество. По спомените на М. Маджаров в сбирките на дружеството освен учениците се включва и голяма част от пловдивската интелигенция. Дружеството има обществено-литературна насоченост, целта му е да се обсъждат различни обществени въпроси. Председател е Иван Ев. Гешов, който е и негов основател по примера на видяното в Манчестър, където завършва висшето си образование.

Като форма на национално самоуправление, пряко свързана с българското училище в града, се изгражда българската община, която възниква като сдружение на едрата буржоазия (за разлика от другите български селища в нея еснафите не участват). Нейното начало е като училищно настоятелство, тъй като българо-гръцкият конфликт започва по училищния въпрос. Управлението на българските квартални училища е поето от още две училищни настоятелства. През 1861 г. тя започва официално своята самостоятелна дейност под името Черковно настоятелство като активен център не само в просветното, но и в църковното българско национално движение.

На трето място, започналата конкуренция в образователната сфера между двата езика продължава в цялостния културен живот на Пловдив. Изграждат се родни културни институции, за които е налице примерът на другите български селища и най-вече на българската общност в Цариград.

Изгражда се Пловдивското читалище през 1869 г. Неговите дейци работят за духовното пробуждане на българите в града. Езиковата му стратегия цели да утвърди и стабилизира българския книжовен език, да го предпази от продължаващата агресивна гръцка езикова политика, да бъде инициатор и гарант за неговото по-нататъшно развитие и усъвършенстване.

Дейността му може да се разглежда като осмислена и целенасочена организация и управление на езиковата комуникация в града, като проява на езикова политика, подчинена на основните задачи на националноезиковата програма през Българското възраждане.

Специфичната ситуация в Пловдив кара читалищното настоятелство още в първата си година да изостави идеята за създаването на библиотека и да откликне на „незабавната нужда“ от българско взаимно училище в още един квартал на Пловдив – Нова махала. Така образователната програма на националното ни движение става център в неговата дейност. Отчетите му свидетелстват за активната чита-

лична дейност, насочена към национално консолидиране. Организират се сказки, изнасят се театрални представления, подготвят се лотарии, осъществяват се посещения в домовете на видни български първенци.

Пловдив става главен център на българското книгоиздаване. До средата на XIX в. преобладава интересът към гръцката книжнина, която може да бъде намерена в пловдивските гръцки книжарници, в гръцките силогоси и библиотеки.

През 1858 г. Хр. Г. Данов открива своята книжарница. Според изследователите неговата дейност на книгоиздател за периода до 1878 г. има за резултат 112 заглавия.

През 1862 г. започва своята работа като книгоиздател Драган В. Манчов.

Н. Генчев посочва, че двете издателства отпечатват 199 книги в 291 издания до 1878 г. (Генчев 1981: 418). Чрез изградените си мрежи за разпространение те достигат всички райони на българското езиково землище.

Издадената книжовна продукция от тях на български език е 1/5 от националната, което подкрепя тезата за Пловдив от 50-те – 70-те години на XIX в. като водещ център в българското книгоиздаване.

Паралелните процеси в останалите културни средища на българския етнос и локалната силна конкуренция с гръцкия етнос първоначално задвижват българския елит в Пловдив в лицето на българската буржоазия с ясно национално самосъзнание, който повежда истинска борба за национално отграничаване, а после и организиране на българите в града. Извоювал си престижа на икономическа сила и с влияние пред управляващите, той вече може да изпълни своята историческа задача. В започналата борба неговото основно оръжие и най-силен аргумент е българският език, който поради постигнатата нормативност и притежавания функционален капацитет може да бъде основно езиково средство в комуникацията на българите във всички сфери, където те вече имат основно и трайно присъствие. Извеждането на родния език от маргиналното му положение се случва в яростна и агресивна конкуренция с елитарния гръцки език, балансирането на повсеместната елинизация на българското общество поставя пред българската книжовна формация изискването тя да притежава съответстваща престижност и силен авторитет. Привлечен е ресурсът на книжовната традиция (в лицето на старобългарския език), която е носител на така нужната символна стигматизация. От друга страна, род-

ната езикова система трябва да притежава демократизма на говоримия български език, за да бъде пълноценно комуникативно средство.

В развитието на езиковия въпрос през XIX в. Пловдив споделя голяма част от основните процеси, които определят неговата същност. Описаните обективни социално-исторически причини обуславят открояващите се разлики. Езиковият избор има още една особеност – изоставен е пътят да се нормативизира езиковата хибридность, включваща езика с висока престижност (гръцкия език), а е предпочетен езикът, наложен от доминиращата идеология на възрожденските процеси – българският (Виденев 1982: 103).

За българския етнос в Пловдив през периода на „мирната споделеност“ е присъща тезата на Д. Лилова, че „присъствието на други народи съзнателно се нормативизира и в крайна сметка се превръща в част от представата за българската земя“ (Лилова 2003). Но тази представа за споделената територия, както и приемането на гъвкавата граница между свое и чуждо вече не е приемлива, що се отнася до българския език и неговото място в балканското споделено пространство през етапа на „правото на борбата“. Този балкански контекст задава причините, поради които вярата, споделената християнска принадлежност не се превръща в най-важния националноидентификационен фактор, а като такъв е издигнат българският език.

Българската народност в Пловдив извървява дългия път от сливането с гръцкия свят през сътрудничеството с него до отделянето ѝ от неговата омая. Един процес на бавна, мъчна еволюция, в която има периоди на напредък, но и на застой, докато се осъществи мощното ѝ духовно и културно изригване. За да се случи това, е било нужно доказването и утвърждаването ѝ във всяка една област: стопанска (в лицето на икономически замогналата се и утвърдена българска буржоазия); обществено-политическа (във влиянието и позициите на нейния елит пред Високата порта); институционална (чрез проникването ѝ в градските институции); духовна (чрез поетата инициатива за възстановяване на старите пловдивски църкви и издигане на идеята за проповядване на роден език в тях); просветна (в съграждането на мрежа от български училища в града, които ще извадят българските младежи от гръцките училища); културна (чрез изграждането и пълноценното функциониране на родни културни институции в лицето на читалището, културно-просветните дружества, театралните представления, книгоиздаването и книгоразпространението). Борбата за надмощие между гръцката и българската езикова формация е съпътствана от различни прояви, които маркират различните ѝ фази. В началото тя се осъществява в

опозицията гръцки писмен език ~ български устен език, за да се стигне до момента, в който родният език става идеологически „инструмент“, който служи за самопознание, самоопределение и който задава перспективите за оформянето на българската нация.

Анализираните явления открояват 50-те – 70-те години на XIX в. като периода, в който най-вече е мобилизиран реалният ресурс на българската общност в Пловдив, чийто резултат е изграждането на структури, в които младите образовани българи влизат в ролята на активна социална група. Участието им в основните прояви на духовния живот на пловдивското деветнадесето столетие допринася за извеждането на българския език от неговото маргинално съществуване в битовата сфера до общ език за българския национален колектив, език с висока престижност и доказана функционална пълноценност. На неблагоприятната езикова реалност (продължаващото гръцко присъствие) те противопоставят възможност за национална идентификация чрез общ етнически език, превърнал се в национален символ.

ЛИТЕРАТУРА

- Вачкова 2008:** Вачкова, К. *Типологична характеристика на българския книжовен език. (Възрожденски период)*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2008.
- Виденов 1982:** Виденов, М. *Социолингвистика*. София: Наука и изкуство, 1982.
- Генчев 1981:** Генчев, Н. *Възрожденският Пловдив*. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1981.
- Гешов 1928:** Гешов, Ив. Евст. *Спомени и студии*. София: БАН, 1928.
- Димитров 1987:** Димитров, А. *Училището, прогресът и националната революция през Възраждането*. София: БАН, 1987.
- Жечев 1959:** Жечев, Н. Някои данни за българските ученически дружества през Възраждането. // *Известия на Института Ботев – Левски*, 1959, № 3, 281 – 299.
- Кирова 1961:** Кирова, Е. Ученическите дружества и техните библиотеки в епохата на Възраждането. // *ГСУ, ФИФ*, София, т. 54 (за 1960 г.), 1961, 283 – 319.
- Лилова 2003:** Лилова, Д. *Балканите като родина? Версии за териториалната идентичност на българите под османска власт*. 10.04.2003. <http://liternet.bg/publish8/dlilova/balkanite.htm>, 29.07.2015.
- Маджаров 2004:** Маджаров, Михаил. *Спомени*. София: Дамян Яков, 2004.

- Николова 2006:** Николова, Н. *Билингвизмът в българските земи през XV – XIX в.* Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски“, 2006.
- Пеев 2011:** Пеев, В. К. *Град Пловдив. Минало и настояще. Част 1. Пловдив в миналото.* Изд. второ. Пловдив: Фондация „Балкански културен форум“, 2011 [1941].
- Снегаров 1949:** Снегаров, Ив. *Гръцки кодекс на Пловдивската митрополия.* Сборник БАН, ХLI, 1949.
- Флорева 1972:** Флорева, Ел. *Кондиката на Пловдивския абаджийски еснаф като извор за етногенетично и историческо проучване.* // *Известия на Етнографския институт и музей*, XIV, 1972, 139 – 158.